

NOROGGA SÁMIID RIIKKASEARVI
VUONA SÁMIJ RIJKASIEBRRE
NØØRJEN SAEMIEJ RIHJKESIEBRRE
NORSKE SAMERS RIKSFORBUND
NORWEGIAN SAAMI ASSOCIATION

NSRs arbeidsplassutvalg – Anbefalinger til NSRs landsstyre

Avgitt 25. juni 2021

Vállje ieš barggu – ja geavaha bálkkás sámevuođa nannet

Arbeid er arbeid – bruk av lønna til å styrke det samiske

Innhold

Oppnevning av NSRs arbeidsplassutvalg	3
Utvalgets sammensetning.....	3
Utvalgets mandat	3
Arbeidsform.....	3
Innledning og grunnsyn.....	4
Det store bildet	6
NSRs næringspolitikk – utdrag fra SWOT	10
Hva er arbeid, hva er samiske arbeidsplasser og hva er behovet for arbeidsplasser i samiske områder?	12
Tiltak for utvikling av nye arbeidsplasser i Sápmi	13
Næringshager og innovasjonsstøttesystem	16
Sápmi er mangfoldig	17
Kobling av urfolkssamfunn med regional utvikling - OECDs metodikk.....	19
Omstillingsprogram for samisk lokalsamfunnsutvikling	20
Mesonivå – mellom det lokale og nasjonale.....	21
Opplæring, utdanning, forskning og oppvekstvilkår	22
Offentlige arbeidsplasser i samiske områder.....	24

Oppnevning av NSRs arbeidsplassutvalg

NSRs landsmøte vedtok på landsmøtet i 2020 å opprette et såkalt *arbeidsplassutvalg*. Utvalget ble oppnevnt av NSRs landsstyre 23.11.20, sak LS 2020-58, og fikk da også sitt mandat.

Utvalget er oppnevnt på politisk basis og står selv ansvarlig for sine vurderinger og anbefalinger. Utvalgsmedlemmene har deltatt på frivillig basis. Utvalget takker for den tillit vi har fått fra NSRs landsstyre!

Utvalgets sammensetning

Raimo Valle (leder), Romssa sámiid searvi
Ragnhild Enoksen, Návuona sámiid searvi
Svein Ole Granefjell, Guevteli saemieh
Odd-Are Hansen*, linna ja biras sámiid searvi
Riita Helmi T Laakso, Mjösán dajve saemien siebrie (møtesekretær)
Sven Roald Nystø, Sálto sámesiebrre
Ellinor Guttorm Utsi, Deatnogátte sámiid searvi

* meldte seg i perioden ut av NSR og har dermed trådt ut av utvalget.

Utvalgets mandat

Utvalget skal vurdere NSRs eksisterende næringspolitikk og foreslå tiltak for utvikling av nye arbeidsplasser i Sápmi.

Gruppen er ikke ment å skulle revidere NSRs primærnæringspolitikk.

Arbeidsgruppen svarer til landsstyret, og bes om å foreslå tiltak før sommeren 2021.

Arbeidsform

På grunn av pandemien har utvalget ikke kunnet møtes fysisk. Dette har i noen grad hindret utvalgets arbeid.

Utvalget hadde sitt konstituerende møte 07.01.21 og har gjennomført til sammen 10 møter, på ca. 2 timer hver, der utvalgsmedlemmer har forberedt ulike tema for diskusjon, basert på relevant forskning og relevante utredninger, rapporter m.v. Til flere av møtene har det vært eksterne innledere, som har vært til stor hjelp for utvalgets arbeid. En stor takk til disse!

NSRs leder, Runar Myrnes Balto, deltok på utvalgets første møte, der også utvalgets mandat og landsstyrets forventninger ble drøftet. Utvalget presenterte hovedinnholdet i rapporten for landsstyret i nettmøte 22.06.21.

NSRs landsstyre har i perioden lansert en «Samisk tilflyttingsplan»¹, som er en tiltaksliste for å bidra til levende samiske bygder. Utvalget har behandlet denne som et underlagsmateriale på linje med andre policydokumenter i NSR.

---

¹ <https://nsr.no/nsr/nsrs-samiske-tilflyttingsplan/>

Innledning og grunnsyn

Verden er i endring. Sápmi er i endring. Samens historie og tilstedeværelse i egne områder kan regnes i årtusener. Kontakten med våre naboer har vart minst like lenge. Samene har til alle tider livnært seg av områdets ressurser og deltatt i produksjon og utveksling av varer og tjenester med omverdenen. Dette omfatter også eksportbasert virksomhet, helt fra de tidligste tider.

Samene har over tid evnet å tilpasse seg endringer, enten disse er resultatet av naturens rammebetingelser, resultatet av menneskers agering eller endringer i relasjonene mellom menneske og skaper. Tilpasning er også nøkkelen til fortsatt tilstedeværelse i egne områder i fremtiden.

I en lang periode har ytre krefter, majoritetsbefolkningene i våre områder, lagt ensidige føringer på samens livsvilkår og utvikling. Dette har de siste tiårene endret karakter, ved at de samiske stemmene igjen har fått større betydning, ikke minst gjennom Sametingene.

Utvalget vektlegger at samene selv, i enda større grad enn hittil, må bli aktører i formingen av sine rammebetingelser og sin skjebne. Utvalget vektlegger like sterkt at dette må skje i samarbeid med våre omgivelser, både lokalt, regionalt, nasjonalt, på allsamisk nivå og i en global sammenheng.

For NSR, som en ledende samisk kraft, er det avgjørende at vi evner å selv stake ut retningen for gode samiske liv, for bærekraftige samiske samfunn, der enkeltmennesker og grupper kan utforme sine livsprosjekt, i trygg forvisning om at vår kultur, våre språk, våre næringer og vårt samfunnsliv har en fremtid.

Det er mange teorier og meninger om hva som er viktig, eller viktigst, for at samisk kultur i vid forstand skal bestå og ha en fremtid. Noen peker på arbeidsplasser, og arbeidsplasser er avgjort viktig. Noen peker på språket og de samiske språkene er utvilsomt viktig. Noen peker på selvbestemmelse og selvbestemmelse må alltid stå sentralt i NSRs politikk og politikkkutforming. Det samme gjelder for tradisjonell kunnskap og en bevissthet rundt samiske normer og verdier.

Hva myndighetene på ulike nivå gjør og ikke gjør, er utvilsomt viktig for samene og utviklingen i samiske områder og lokalsamfunn. Minst like viktig, er de valg som foretas av den enkelte same, de enkelte samiske lokalsamfunn, og samene som helhet gjennom sine organisasjoner og institusjoner, ikke minst gjennom Samerådet og Sametinget.

Det hevdes at fraflyttingen fra samiske områder er en av vår tids største utfordringer og trusler. Det er riktig. Samtidig medfører en stor tilflytting av folk fra andre områder også en trussel for samisk språk og samisk kultur. Samisk historie er full av eksempler på hvordan tilflytting, også statlig planlagt tilflytting, har medført at samer og samiske næringer har måttet vike plassen for andre. Dette er heller ikke et tilbakelagt stadium, det pågår en daglig kamp over hele Sápmi for å opprettholde eksisterende samiske områder, med lokalsamfunn, samisk språk, kultur, næringsvirksomhet, rettigheter og samfunnsliv. Derfor er det grenser for hva samiske lokalsamfunn over kort tid kan makte å absorbere av større tilflytting.

Etableringen av arbeidsplasser, ofte i offentlig regi, er heller ikke et udelte godt sett fra et samisk ståsted. Arbeidsplasser er viktig for samene som for alle andre, men samisk historie er full av eksempler på etablering av arbeidsplasser der all intern og ekstern aktivitet skjer med basis i norsk språk og kultur, og der samisk språk og kultur ikke har noen plass. Dette skjer fortsatt, selv om det heldigvis er langt større bevissthet rundt dette enn tidligere. I samiske områder bør det etter utvalgets mening ikke være mulig å etablere offentlig virksomhet eller offentlige arbeidsplasser uten at de samepolitiske aspektene ved dette er vurdert, herunder at organet innehar nødvendig samisk språk- og kulturkompetanse.

Samtidig representerer tilflyttere til samiske områder og etablering av nye arbeidsplasser i samiske områder også muligheter, sett fra samisk ståsted. Samene har delt egne områder med andre i lang tid og det er vanskelig å se for seg en fremtid der bare samer bebor egne områder, det er knapt nok ønskelig heller. Sameksistens er viktig, og nødvendig, både for rent private formål, for avsetning på varer, produkter og tjenester, for kunnskap og innovasjon og for å kunne tilby grunnleggende velferdstjenester i samiske områder. Sameksistens må likevel i større grad enn hittil bygge på visse forutsetninger, forutsetninger som NSR er i førersetet for å definere. Utvalget peker på noen av disse.

For utvalget blir det vanskelig å peke på enkeltfaktorer som har størst betydning, det er kanskje heller ikke nødvendig eller ønskelig. Det er summen av en rekke forhold, der noe er tilsiktet og mye er tilfeldige konsekvenser, av prosesser både på globalt, europeisk, nordisk, og norsk nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Vi vil peke på en del av disse forholdene, samtidig som vi peker på veivalg vi mener NSR må ta, både i kraft av seg selv, men også som en del av Samerådet og Sametinget.

For utvalget har det også vært vanskelig å peke på enkelt næringer som det bør satses på fremover. Dels skyldes det manglende kunnskap og oversikt i utvalget, men like viktig er det at det er nær sagt umulig å forutsi hvilke arbeidsplasser som vil være viktige om 20, 30 og 40 år. Spådommer basert på historiske fakta og historisk kunnskap er mulig, men historien har en tendens til å overgå seg selv. For utvalget har det vært like viktig å diskutere hva arbeid er og betyr i en samisk kontekst. Vi peker likevel på noen områder som vil være viktige fremover.

Avgrensningen i utvalgets mandat mot NSRs primærnæringspolitikk har vært utfordrende, da det er vanskelig å diskutere nærings- og arbeidsplassutvikling i samiske områder uten å diskutere primærnæringsenes betydning. Utvalget har tolket avgrensningen til å gjelde interne forhold i de enkelte primærnæringsene, ikke diskusjon rundt primærnæringer i seg selv eller forholdet mellom primærnæringer og andre næringer.

I og med at NSR har vært en dominerende aktør på Sametinget siden starten i 1989, så har det vært lite fruktbart å diskutere *NSRs eksisterende næringspolitikk* uten å vurdere Sametingets næringspolitikk.

I sum har utvalget valgt en systemisk tilnærming til de spørsmål som mandatet utfordrer oss til å svare på. Det er en helhetlig tilnærming som må til, med koordinert innsats over tid. Utvalget har lagt til grunn at behovet for svar for NSR er størst i et kortsiktig og mellomlangt perspektiv.

Det store bildet

Sett fra norsk side av Sápmi, har den generelle samfunnsutviklingen i etterkrigstiden, vært en mer eller mindre sammenhengende utvikling med fred og demokrati, samt inkludering av stadig flere grupper og livsområder i velferdsstatens tjenester og tilbud. Dette gjelder også for det samiske, der særlig de siste tre tiårene har vært et markant brudd med de foregående 100-150 år.

Globalt har en lang periode med kald krig blitt avløst av murens fall (samme år som etableringen av Sametinget i Norge). To supermakter har blitt til bare én, samtidig som det langsiktige globale tyngdepunktet flytter seg fra vesten, mot i første rekke Asia² - særlig med Kina og kanskje også India, men etter hvert også Afrika. Ressursene, i form av demografi og antall mennesker og hva som finnes av naturressurser, tilsier det.

Ageringen fra USA og Russland har blitt mindre forutsigbar, selv om deres betydning for også utviklingen i samiske områder ikke kan undervurderes. Det samme gjelder for Kina. Dette kan medføre behov for nye sikkerhetspolitiske vurderinger og tilsvarende behov for økt militær tilstedeværelse i nord, et felt som tradisjonelt har tatt få samepolitiske hensyn og som har stor grad av behov for bruk av areal som allerede er i bruk til samiske næringsformål.

Vestens dominans vil minke over tid. Vi har også sett at utviklingen av demokratiet har stagnert og kanskje gått tilbake globalt sett. Oppslutningen om fellesskapsinstitusjoner som er bygd opp over lang tid kan ikke tas for gitt, jf. for eksempel Trumpadministrasjonens linje i forhold til klimaarbeidet og FNs organer generelt. Brexit kan også nevnes i denne sammenhengen. Utviklingen i Polen og Ungarn vekker bekymring i en europeisk kontekst, ikke bare fra et demokratiperspektiv, men også fra et rettsstats- og menneskerettighetsperspektiv. Dette er også svært bekymringsfullt ut fra et minoritets- og urfolksperspektiv, da urfolk og minoriteter har stort behov for rettsvern for sine interesser og rettigheter. Å forhindre svekkelse av internasjonal rettsorden og styringssystemer slik Norge³ i det siste har tatt til orde for, er også viktig for urfolk og minoriteter.

Den samepolitiske utviklingen siden 1970-tallet har sammenfalt med utviklingen av menneskerettighetene, herunder utviklingen innenfor minoritets- og urfolksretten. Mange folkerettsinstrumenter og mekanismer har kommet på plass, og tolkningen og betydningen av disse har utviklet seg. ILO-konvensjon 169, KSPR art 27, FNs urfolkserklæring, FNs permanente forum for urfolk og FNs ekspertmekanisme for urfolk (EMRIP) rager høyt i betydning, men er langt fra alene.

De skandinaviske landene har holdt menneskerettighetsfanen særlig høyt, noe som har gjort det lett for samene å peke på forskjeller i liv og lære, mellom det statene prediker der ute og det som skjer her hjemme. Samtidig har de nordiske statene over tid evnet å tette mange av de mest åpenbare menneskerettighetsutfordringene, sett fra samisk ståsted, selv om vi ikke

---

² Samtidig foregår det en integrasjon av Europa og Asia i et slikt omfang at det nå tales om *Eurasia* som et nytt superkontinent med økende strategisk betydning. Jf. Bruno Macaes: *The Dawn of Eurasia. On the Trail of the New World Order*. Allen Lane. Penguin Random House. Storbritannia 2018.

³ Meld. St. 27 (2018-2019) Norges rolle og interesser i multilateralt samarbeid.

er i mål med landrettigheter og selvbestemmelse. Tar vi med velferdsstatsinkluderingen, så troner de skandinaviske landene svært høyt på listen over stater som tar hensyn til urfolk og urfolks menneskerettigheter, selv om det også her er ting å kritisere. I Norge er det for eksempel store utfordringer med å få til fungerende samiske barnehage- og opplæringstilbud og språk- og kultursensitive helse- og sosialtjenester.

Til bildet hører også at de nordiske statenes behov for menneskerettigheter som kapital på den internasjonale arena har minket, i takt med at disse statenes økonomiske betydning har økt. Ikke minst gjelder det for Norge, som en nyrik olje- og gassnasjon. Nyrike stater står overfor mange av de samme utfordringer som nyrike personer, det er formue som skal beskyttes, og vektingen av andre hensyn kan komme lenger ned på prioriteringslisten.

For samepolitikken gjelder det å se at legitimiteten i (ensidig) argumentasjon med basis i menneskerettighetene kanskje ikke har riktig den samme kraft som tidligere, og må suppleres med andre og mer politiske legitimitetsgrunnlag for å få gjennomslag i majoritetsbefolkningen. Til dette bildet hører også at den kollektive hukommelsen rundt Alta-kampen svekkes, politiske beslutningstakere fra den tiden er stort sett ute av politikken. På samme tid har det i Norge (og i enda større grad i Sverige) vært en stor økning i innvandringen, og nye grupper ser kanskje annerledes på samepolitikken og ansvar knyttet til fornukspolitikk enn majoritetsbefolkningen generelt.

I løpet av kort tid har klima og miljø kommet i fremste linje i de globale utfordringene. Konsekvensene av menneskeskapte klimaendringer merkes og vil i stadig sterkere grad merkes i nord, også i Sápmi, dersom verdens ledere ikke evner å finne løsninger for å nå klimamålene i Parisavtalen og det håp som verdenssamfunnet uttrykker gjennom FNs bærekraftsmål. Primærnæringene i våre områder merker dette sterkest i det daglige, men konsekvensene begynner å bli synlige for alle.

Dersom verdenssamfunnet ikke klarer å møte klimautfordringene, og tilhørende tap av natur- og arts mangfold, kan én av mange følger bli migrasjon, i en skala som hittil er ukjent. Dette vil også kunne få store konsekvenser for samiske områder, som i dag er av verdens og Europas minst befolkede områder.

Kravet til handling på menneskehetens og klodens vegne representerer også utfordringer for samene og samiske områder, samt for urfolk verden over. Inngrep i areal som nyttes til samisk bruk og næringsvirksomhet kjøres igjennom med klima som trumfkort. Rettslige og institusjonelle skranker som er bygd opp over tid svekkes, kravet til hurtighet og effektivitet økes, et spill som de store ressurser ofte behersker langt bedre enn de med små ressurser.

Samene som urfolk, som del av vesten og som borgere i Norge, vil i økende grad utfordres på sine bidrag til å nå de mål verdenssamfunnet har satt seg. Her nytter det neppe å vise til historisk track-record, der samene har satt få spor etter seg og der vi har bidratt med mineraler og andre naturressurser i en skala som langt overgår vårt folketall. Vi samer må også vise kortene i et fremtidsperspektiv, vi er en del av, og må være en del av det grønne skiftet. Samtidig må vi selv definere hva vi legger i et grønt skifte, som også innbefatter samene både som individer og samfunn. Utvalget ser behov for et eget utvalg i regi av NSR eller Samerådet, som ser på det grønne skiftet med et samisk utgangspunkt.

Selv om verdenssamfunnet skulle få kontroll med klimautfordringene, representerer den globale demografien, og antallet mennesker i seg selv, økt press på jordens ressurser, særlig om øvrige deler av verden skal strebe etter det velstands- og forbruksnivå vi i dag finner i samiske områder og vesten for øvrig. Behovet for mat og energi er stort og økende.

Dette, sammen med utsiktene for økonomisk profitt, har dratt verdens øyne nordover, der det arktiske området representerer store biomasse- og energiresurser, samt mulige nye transportårer mellom øst og vest. Nordområdepolitikken i de arktiske statene er utformet med dette for øye, det samme gjelder utformingen av institusjoner som Arktisk råd og Barentsrådet. Flere forskere har påpekt de ulike logikkene som gjør seg gjeldende i samepolitikken (kulturbevaring) vs. nordområdepolitikken (storskala økonomisk utvikling med basis i global kapital), for eksempel har Torvald Falch hatt et innlegg for utvalget om dette⁴.

Selv om det grønne skiftet har medført en dalende interesse for de store (uoppdagede) olje- og gassressursene i nord (globale aktører trekker seg ut), så vil den økonomiske betydningen av olje- og gasssektoren for Norge være ekstremt stor i flere tiår fremover. Det såkalte oljefondet vil være en buffer for omstilling, men er ikke en uuttømmelig kilde ved vedvarende krise over tid.

En omstilling over tid, fra fossilt til karbonnøytralt samfunn, er tvingende nødvendig. Dette stiller Norge overfor store utfordringer. Det er ingen enkeltstående næring som kan erstatte den økonomiske betydningen olja har hatt for velferdsstatens utvikling, som samepolitikken i sin tur også hviler på. Fiske og oppdrett, som er svært viktige eksportnæringer, har langt mindre lønnsomhet og ringvirkninger, selv om de er ekstremt viktige i seg selv og som bidrag til nasjonens inntekter og inntekter for lokalsamfunn og individer.

Dette gjenspeiles i den nye perspektivmeldingen⁵ fra Regjeringen, samt i andre store utredninger og meldinger, som distriktsmeldingen⁶, nordområdemeldingen⁷, kompetansebehovsutvalget⁸, samt «tvillingene» distriktsdemografiutvalget og distriktsnæringsutvalget⁹. Det er helt nylig også fremlagt ulike strategier fra Regjeringen; kyststrategi¹⁰, fjell- og innlandsstrategi¹¹ og strategi for småbyer og større tettsteder som regionale kraftsentre¹². Til bildet hører også den siste samemeldingen¹³ med tema næringsutvikling og næringsgrunnlag for levende samiske lokalsamfunn.

---

⁴ Se også Angell, Eikeland og Selle [Samepolitikken plass i utviklingsprosesser i nord - Nr 02 - 2021 - Tidsskrift for samfunnsforskning - Idunn](#)

⁵ [Perspektivmeldingen 2021 - regjeringen.no](#)

⁶ [Meld. St. 5 \(2019–2020\) - regjeringen.no](#)

⁷ [Meld. St. 9 \(2020–2021\) - regjeringen.no](#)

⁸ [Kompetansebehovsutvalget](#)

⁹ [Ny utredning om demografiutfordringer i distriktene - regjeringen.no](#)

¹⁰ [Kyststrategi - regjeringen.no](#)

¹¹ [Fjell- og innlandsstrategi - regjeringen.no](#)

¹² [Strategi for småbyer og større tettsteder som regionale kraftsentre - regjeringen.no](#)

¹³ [Meld. St. 37 \(2020–2021\) - regjeringen.no](#)

Mindre inntekter for staten betyr med stor sikkerhet mindre til samiske formål. Det vil være grenser for hvor langt majoriteten vil prioritere samiske formål i en knapphetssituasjon, som Norge egentlig ikke har opplevd siden Sametinget ble opprettet. Samiske formål er ofte sist i køen for nye tiltak, men først i køen for kutt. Dette ser vi også i kuttet i de distriktpolitiske virkemidlene til fylkeskommunene. Der for eksempel Nordland fylkeskommune for 2007 hadde ca. 7 millioner årlig til samiske formål, er beløpet nå to millioner. Der Troms fylkeskommune tidligere matchet tospråklighetsmidlene fra Sametinget krone for krone med egne midler, er tilsvarende matching i nye Troms og Finnmark fylkeskommune bare ca. 25 %.

Nedgang i olja betyr økt behov for å etablere nye arbeidsplasser. NHO anslår i Neste trekk – veikart for fremtidens næringsliv¹⁴ behovet for å etablere et stort antall nye arbeidsplasser (Det pekes blant annet på muligheter innenfor det grønne skifte, digitalisering og en mer tjenestebasert og internasjonal økonomi) for å kompensere for de vi mister i olja. I rapporten vises det til at:

«Allerede før koronakrisen var det mye som tydet på at Norges «gullalder» var tilbakelagt. Aldring og lavere vekst tilsa at vi trengte ny jobb- og verdiskaping for å kunne opprettholde velferden fremover.»

Omstilling fra olja til aktiviteter med basis i havet og teknologi og kompetanse knyttet til havet og dets ressurser, herunder oppbygging av forvaltningsregimer, samt opprydding av forurensning, vil være et av de store fortrinn og muligheter for Norge og norsk økonomi¹⁵.

I takt med det internasjonale samfunnets behov for å finne løsninger på klimautfordringene, vil vi se flere nye regimer for begrensninger på menneskelig atferd og bedrifters handlefrihet i forhold til miljø og klima. Den såkalte taksonomien i EU¹⁶ er et slikt regime, som sammen med økt internasjonalt og nasjonalt søkelys på bedriftenes samfunnsansvar (CSR)¹⁷, vil ha positiv effekt for samiske interesser, ved at kravene til dokumentasjon på at bedriftene ikke er til skade for miljø og menneskerettigheter øker.

Større krav til private bedrifter kan medføre større krav om staten som aktør innenfor næringsutvikling. Vi har sett det i forhold til mineralutvikling, der særlig LO har tatt til orde for større statlig rolle. Samtidig ser vi tendenser til at både venstre- og høyresiden i norsk politikk, med litt ulike begrunnelser, tar til orde for en mer aktiv stat knyttet til mineral- og industriutvikling¹⁸.

Der private bedrifter, særlig bedrifter av en viss størrelse, er avhengig av omdømme og aksjemarked, styres staten som aktør av andre hensyn. I noen tilfeller har samisk demokratisk agering, for eksempel å skrive brev til aksjeselskap og finansieringsinstitusjoner, medført at disse har trukket seg ut av, eller vegret seg for å investere i samiske områder. Det er langt verre å appellere til staten, der de formelle prosedyrer knyttet til tillatelser og

---

¹⁴ [2020-nho_neste-trekk.pdf](#)

¹⁵ Se [Hav - regjeringen.no](#) og OECDs fokus på havøkonomi: [Ocean economy - OECD](#)

¹⁶ [Taksonomi: hvilke aktiviteter er miljømessig bærekraftige? - stortinget.no](#)

¹⁷ Se for eksempel den nye åpenhetsloven [Strengere krav til openheit hos verksemder - regjeringen.no](#)

¹⁸ Se for eksempel: [«Statlig mineralselskap nå!» | FriFagbevegelse](#)

konsesjoner er uttømt. Staten har også vist stor vilje til å overse internasjonal kritikk, til og med kritikk fra FN-systemet, for eksempel i vindkraftsaker.

Norge er et høykostland, med lønnsnivå langt over våre handelspartnere. Som følge av det er vi, samene inkludert, ekstremt avhengig av stor grad av innovasjon, og å være først i køen av de som tar i bruk den nyeste og beste teknologien. Dette har klare fordeler, men bidrar også til å sanere ut næringer som ikke har nødvendig evne til innovasjon og rasjonalisering.

Dette representerer en generell utfordring for småskalavirksomhet og flersysleri, som er svært vanlige økonomiske tilpasninger i samiske områder¹⁹. Tilsvarende gjelder for næringer, herunder primærnæringer, som ikke fremover klarer å ta ut høyere pris i markedet enn i dag. Det er kapitalkrevende å investere i det mest moderne utstyr, særlig hvis virksomheten må gjøre det på flere områder.

Også digitaliseringen vil ha betydning for utviklingen i samiske områder. Her er det avgjørende at samiske områder og lokalsamfunn har tilgang til den samme digitale infrastruktur som det øvrige samfunn, og at nye teknologiske løsninger ikke utelukker bruk av samiske språk. De langsiktige konsekvensene av de store globale aktørenes dominans, er neppe kjent i sin fulle bredde. Samene som et lite folk, er på disse områdene helt avhengig av at statene bidrar til å ivareta nødvendige samiske hensyn.

NSRs næringspolitikk – utdrag fra SWOT

Den ene sentrale delen av utvalgets mandat er å vurdere NSRs eksisterende næringspolitikk. Utvalget har vurdert næringspolitikken med et langsiktig tilbakeskuende blikk, der vi i noen grad kan ha kommet i skade for å overse helt ferske endringer.

NSRs næringspolitikk er uttrykt i en rekke dokumenter og vedtak over lang tid. Utvalget viser her først og fremst til NSRs prinsippprogram²⁰ og valgprogram²¹, særlig det sentrale, men i noen grad også de lokale programmene. Siden NSR er en del av Samerådet²², vil også Samerådets næringspolitikk måtte vurderes. Tilsvarende gjelder for Sametingets næringspolitikk²³, ja kanskje er det på Sametinget NSRs næringspolitikk er best utformet i detalj for ulike sektorer og områder.

Utvalget har jobbet mye med en analyse (SWOT) om den samiske næringspolitikken i bred forstand. Det er ingen tvil om at mye er bra, og at den samiske næringspolitikken utgjør en forskjell, også sett i forhold til innsatsen fra andre offentlige myndigheter, og særlig innenfor de områder den er eksplisitt utformet, selv om de økonomiske musklene ikke er så store.

---

¹⁹ Flersysleri eller næringskominasjonstilpasning er ikke en spesiell samisk tilpasningsform, men et svar på situasjonsbetingede forhold. Flersysleri var for eksempel svært viktig for Norge på 1700-tallet, i overgangen fra selvbergning til markedsrettet produksjon. se Ragnhild Hutchinson, En kort introduksjon til Norges økonomiske historie på 1700-tallet. Cappelen Damm Akademisk 2019.

²⁰ [Prinsippprogram-2021-2025-02.03.21-.pdf \(nsr.no\)](#)

²¹ <https://nsr.no/valg-2021/valgprogram-2021-2025/>

²² [Samerådet — Sámiráđđi \(saamicouncil.net\)](#)

²³ Utvalget har særlig tatt utgangspunkt i Šattolaš Sápmi. Bærekraftig næringsutvikling Sametingsmelding om næringsutvikling [Sametingsrådets forslag til innstilling overfor komiteen: \(sametinget.no\)](#)

Utvalget velger her å presentere noen svakheter og utfordringer som etter utvalgets mening kan behøve nærmere oppfølging.

- Mens samene har vært helt i bresjen internasjonalt på områder som urfolksrettigheter, tradisjonell kunnskap, språk og kultur, samt miljø og klima, så har samene vært tilsvarende lite synlige med tanke på business, entreprenørskap og innovasjon. Her har samene mye å hente fra for eksempel Canada og USA, og bør knytte seg opp mot arbeidet til blant annet World Indigenous Business Forum²⁴.
- NSRs næringspolitikk har solide røtter tilbake til Elsa Laula Renberg og Isak Sabas tid, og NSR har siden stiftelsen i NSR 1968 ført en konsekvent næringspolitikk, særlig med basis i primærnæringene, særlig reindrift og fiskeri, men også landbruk. Det omfatter også næringskombinasjoner.
- NSRs næringspolitikk er i svært stor grad sammenfallende med Samerådets næringspolitikk, som igjen har røtter i internasjonal urfolkspolitikk, med et sterkt rettighets- og bevaringsfokus.
- NSRs næringspolitikk har hatt stor grad av gjennomslag i Sametinget, der NSR har vært det dominerende partiet siden 1989.
- NSRs og Sametingets næringspolitikk er i dag ikke helhetlig i et samfunnsutviklende perspektiv, men ser kun på utvalgte deler av samisk økonomisk aktivitet, særlig; primærnæringer, reiseliv og kulturnæringer/kreative næringer, samt matproduksjon. Både politisk oppmerksomhet og støtteordninger gjenspeiler dette, slik også Eriksen og Falch har merket²⁵ seg (2016:307). Denne politikken fanger *ikke* i tilstrekkelig grad opp dynamikken i samiske næringstilpasninger og utviklingsbehovet til næringslivet i samiske områder. Ansatser til bredere tilnærming finnes, men trenger å utvikles, detaljeres og systematiseres.
- Politikken i Sametinget synes mer utformet med basis i tilgjengelige rammer, enn reelle behov ute i det samiske samfunnet.
- Det synes å være stor treghet og lite villighet til reformer i etablerte ordninger (sterke samiske interessegrupper vokter «sine» budsjettposter).
- Sametinget tenker i politikktutforming i for liten grad som en sentral nasjonal myndighet, der hele spektret av virkemidler vurderes som verktøy, inklusive skatte- og avgiftspolitikken, personrettede virkemidler, og den brede sektorpolitikken. Disse har vel så stor betydning for utviklingen i samiske områder, som den tradisjonelle distriktpolitikken, der fokuset ofte er på økonomiske støtteordninger (og subsidier).
- Mye av næringspolitikken ligger skjult i støttepraksis og presedenssaker som er lite tilgjengelig for allmenheten i samiske områder (de fleste ordninger er ikke forbeholdt samer, men er områdebaserte).
- Mens Sametingets budsjett har økt voldsomt siden starten i 1989, har budsjettet på næringsområdet i lang tid stått stille på et nivå rundt 28-32 millioner kroner per år²⁶.

---

²⁴ [World Indigenous Business Forum - Indigenous Leadership Development \(wibf.ca\)](http://www.wibf.ca)

²⁵ Eriksen, Ragnhild Dalheim og Torvald Falch: «Et næringsliv for samiske samfunn» i E. Angell, S. Eikeland og P. Selle (red.) Nordområdene i endring. Urfolkspolitikk og utvikling. Gyldendal Akademisk 2016, Oslo. Se også Torvald Falch og Per Selle: Sametinget. Institusjonalisering av en ny samepolitikk, kapittel 8 Sametingets næringspolitiske omland, s. 243-273. Gyldendal Akademisk 2018. Oslo.

²⁶ Da Sametinget overtok virksomheten til tidligere Norsk sameråd, var Samisk utviklingsfond (SUF) en av de helt sentrale ordningene.

Reformer og tiltak innenfor andre områder, som språk, kultur og opplæring er ofte finansiert ved kutt i næringsmidlene.

- Staten har vært særdeles lite villig til å øke Sametingets budsjetter med basis i behov for økte midler til næringsutvikling, herunder behov for geografisk utvidelse av etablerte ordninger.
- Tilsvarende gjelder for bruk av Sametinget som operatør for generelle virkemidler, der mulighetene for det er aktivt stengt, noe som er synd, da en svært positiv side ved Sametingets virkemiddelbruk er støtte til tiltak som ikke når «støttetersklene» i øvrige virkemiddelordninger.
- Det er for lite tenking rundt behov for geografisk variasjon i Sametingets støtteordninger og regionalpolitikk (se kapitlet om mesonivå nedenfor).
- En frykt for A og B områder/samer fører til ideologisk behov for ensretting av ordninger, men betyr ofte i praksis at man behandler ulike tilfeller likt, noe som kan føre til reell ulikebehandling.
- Første generasjon samarbeidsavtaler med fylkeskommunene og kommunene, har i innhold, og kanskje enda mer i praksis, hatt søkelys på samisk innhold i velferdsstatens kjerneleveranser knyttet til språk og samiske behov for institusjonsoppbygging på kulturfeltet (kultur- og språksentra, museer, festivaler) og i mindre grad på næringsutvikling generelt og stedsutvikling spesielt.

Hva er arbeid, hva er samiske arbeidsplasser og hva er behovet for arbeidsplasser i samiske områder?

Utvalget har hatt omfattende diskusjoner rundt hva arbeid er, hva som er normene og verdiene som er styrende for samisk arbeid og samisk ledelse, og i forlengelsen av det - hva som er samiske arbeidsplasser.

Disse diskusjonene er i noen grad knyttet til og sammenfallende med andre typiske samiske grunddiskusjoner, av typen hva er en same, hva er samisk kunst eller en samisk kunstner og tilsvarende for en rekke felt. Poenget med slike diskusjoner er ikke alltid å komme frem til klare og entydige definisjoner, ofte er det ikke engang behov for definisjoner. Diskusjoner og refleksjoner rundt slike spørsmål er likevel viktige i seg selv, både i en allsamisk kontekst og i mere lokale samiske sammenhenger. Utvalget anbefaler at NSR lager et studieopplegg rundt dette til bruk i sameforeningene. Utvalget ser også behov for en mer forskningsbasert tilnærming til disse spørsmålene.

Tidligere tilpasninger i samiske områder, med jakt-, fangst- og sankingsbasert økonomi, er ikke lenger en mulig økonomisk tilpasningsform. Det samme gjelder for en selvbergingsøkonomi uten innslag av pengeinntekter eller trygdeytelser, selv om ikke alle enkeltpersoner i samiske områder nødvendigvis figurerer på statistikkene over lønns- og/eller trygdemottakere, eller i foretaksregistret.

Andre tilpasningsformer har overtatt, med en overgang som har skjedd over tid, noen steder opprettholdt helt opp til vår tid. Primærnæringene er fortsatt relativt viktigere i samiske områder enn i andre områder i Norge, men sysselsetter i gjennomsnitt kanskje bare 10 % av samene. Resterende 90 %, 9 av 10 sysselsatte, jobber i et mylder av ulike yrker og næring- og

kombinasjonstilpasninger. En helhetlig samisk næringspolitikk må etter utvalgets mening ta utgangspunkt i dette.

I spørsmålet om hva arbeid er, så er utvalget på linje med Cato Wadel, som i en artikkel fra 1977²⁷, på sitt vis konkluderer med at «Alt er arbeid». Selv om dette fra vår side er spissformulert, så er det i samisk sammenheng ikke alltid lett å trekke skarpe skiller mellom lønnsarbeid, selvberging og matauk, og mer rene fritidsaktiviteter. Dette skaper utfordringer i det levde liv, i et storsamfunn som har mye klarere oppfatninger av hva som er hva, og der ting ofte er klart atskilt.

Birgejupmi (av verbet birget) er ofte trukket frem som en sentral samisk verdi, som også passer inn i en moderne kontekst, der forsiktighet i forbruk og sirkulærøkonomi står sentralt. Andre²⁸ kritiserer dette som en tilpasning med røtter i en forgangen tid, der samene (og mange andre) måtte leve på marginene, en knapphetstilpasning (birgehallat), der ofte fattigdom og nød ikke var langt unna.

Samer flest i Norge er uansett over tid innlemmet i moderne norske samfunns- og forbruksstrukturer, selv om det i mange lokalsamfunn fortsatt er stor grad av selvberging og matauk, særlig for personer og hushold knyttet til primærnæringene. Mye av diskusjonene rundt dette dreier seg om mulighetene for motorisert ferdsel i utmark i tilknytning til matauk, som i samisk sammenheng ikke dreier seg bare om maten. Utvalget går ikke nærmere inn på dette.

Tiltak for utvikling av nye arbeidsplasser i Sápmi

Den andre sentrale delen av utvalgets mandat er å foreslå tiltak for utvikling av nye arbeidsplasser i Sápmi. Utvalgets betraktninger henger i noen grad sammen med utvalgets sammensetning. Utvalget ser behovet for at hovedstyret vurderer nye utvalg på mer avgrensede områder.

Utvalget legger til grunn, slik også NSR gjør, at næringene i Sápmi må være kulturelt, økologisk og økonomisk bærekraftige. Det samiske folket har, slik det beskrives av NSR, bygget sin kultur på bærekraftig bruk av naturen, og de tradisjonelle samiske næringene som reindrift, fiske, jordbruk, duodji og utmarksnæringer er viktige for opprettholdelsen av samisk kultur.

Samtidig peker utvalget på at bare om lag én av ti samer sysselsatt i primærnæringene. Det er neppe plass til flere i overskuelig fremtid, hvis ikke rammebetingelsene, for eksempel innenfor fiskeri, endres radikalt²⁹. Dette betyr at også andre områder må utvikles til å bære samisk språk og kultur i et langsiktig perspektiv.

Utvalgets betraktninger:

- Behovet for arbeidsplasser og et variert tilfang av arbeidsplasser i Sápmi er stort. Dette inkluderer industriarbeidsplasser.
- Sápmi må være en del av det grønne skiftet, på egne premisser.

---

²⁷ Tidsskrift for samfunnsforskning, bind 18 1977, hefte 5-6, Universitetsforlaget.

²⁸ Se for eksempel professor emeritus Johan Klemet Kalstads Facebookprofil, 21.06.21.

²⁹ En mulighet her vil være å følge opp Smith-utvalgets innstilling tilpasset dagens situasjon.

- Ny næringsaktivitet i samiske områder kan ikke uten videre fortrenge eksisterende samisk næringsvirksomhet og lokale samiske tilpasningsformer.
- Det bør utvikles et nasjonalt program i Norge for å engasjere og tilrettelegge for dialog mellom urfolk, myndigheter og næringsliv, som også Eriksen og Falch³⁰ antyder (2016:318). Samiske samfunns vekst og verdiskapning skal kunne eksistere side om side med storsamfunnets vekst og verdiskapning. Det bør etableres et Senter for urfolks industrirelasjoner for formålet, som også arbeider i et internasjonalt perspektiv³¹.
- Like mye som nye arbeidsplasser i samiske områder, er problemet i dag ofte å skaffe (kvalifiserte) arbeidstakere.
- Det kan være mismatch mellom tilgjengelig lokal kompetanse og arbeidskraftsbehov.
- Primærnæringene alene kan ikke bære dypstrukturen i samisk kultur eller samisk språk, det må utvikles verdikjeder der samisk språk og kultur kan være en naturlig og nødvendig del av arbeidssituasjonen. Trolig ligger allerede mye til rette for dette innen kulturfeltet i vid forstand.
- Arbeid er arbeid, og det er neppe med rette mulig i dag, å hevde at noen typer arbeid er mer samisk enn annet arbeid, eller mer viktig i en samisk kontekst. Det utelukker ikke at næringer og tilpasningsformer, som for eksempel reindrifta, har vært, og er fortsatt svært viktig for samisk språk og kultur, men heller ikke disse klarer seg i dag uten bl.a. deltakelse av akademisk arbeidskraft.
- Like viktig som arbeid, er hvordan inntekter fra lønnsarbeid og produksjon omsettes i levde liv med basis i samisk språk, kultur og samfunnsliv.
- Samiske områder er like avhengig av arbeidsplasser i offentlig sektor, som i privat sektor. På grunn av eldrebølgen (tsunamien), må minst halvparten av årskullene jobbe i offentlig sektor, særlig vil pleie- og omsorg kreve mange arbeidstakere. Likevel vil det være behov for import av arbeidskraft fra andre områder.
- Etablering av private arbeidsplasser er like viktig som offentlige arbeidsplasser, ikke minst i et økonomisk selvbestemmelsesperspektiv.
- Private arbeidsplasser handler om å betjene et lokalt og regionalt marked for varer og tjenester, men også om eksport, der minst 20 % av (de private) arbeidsplassene i et område må baseres på eksport ut av regionen eller landet/Sápmi. Utvalget ser behov for å utvikle samiske strategier for begge tilpasningene, med utgangspunkt i EUs metodikk for smart spesialisering³², som handler om å bygge på eksisterende sterke sider (se også omtale av OECDs metodikk nedenfor).
- Arbeid knyttet til utnyttelse av kulturressurser er like viktig som arbeid knyttet til utnyttelse av naturressurser, og har kanskje for lenge vært oversett i næringssammenheng, særlig med tanke på å utvikle mer komplette næringskjeder.
- En kanskje uintendert virkning av Sametingets budsjettbruk over tid, er at støtte til kultur og språktiltak har bygd opp en *samisk (kulturell) tjenestesektor*, som også kan konverteres for inntekter ved salg av varer og tjenester til storsamfunnet og verdenssamfunnet. Eksport via fiberkabler er også eksport.

---

³⁰ Eriksen, Ragnhild Dalheim og Torvald Falch: «Et næringsliv for samiske samfunn» i E. Angell, S. Eikeland og P. Selle (red.) Nordområdene i endring. Urfolkspolitikk og utvikling. Gyldendal Akademisk 2016, Oslo.

³¹ Se nærmere omtale i Ájlove. Utviklingsprogram Drag 2021-2025 med mulighetsstudie 2026-2030. Samene i det moderne Norge – kommunereformen og nye Hábmer-Hamarøy. Utredning av 29.mars 2021.

³² [Home - Smart Specialisation Platform \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/home)

- Systematisk utvikling av slike verdikjeder innenfor kultur- og språksegmentet, med stort innslag av samisktalende, er også viktige for utvikling og bevaring av samiske språk.
- Tilsvarende gjelder for verdikjeder knyttet til mat, også forstått i et selvbestemmelsesperspektiv, såkalt «Food sovereignty»
- Fordi det offentlige, særlig staten, i stor grad har sentralisert sine arbeidsplasser ut av samiske lokalsamfunn, så må samisk entreprenørskap, gründeropplæring og innovasjon styrkes vesentlig, helt fra barnehage- og grunnskolestadiet.
- Det er behov for reetablering av offentlige, særlig statlige arbeidsplasser i samiske områder og lokalsamfunn (se mer nedenfor).
- For å lykkes med business, entreprenørskap og innovasjon i samisk kontekst, er det nødvendig å ta utgangspunkt i samiske verdier og normer, både fra etablererens ståsted, i utforming av virkemiddelapparatet og i politisk utforming av støtteordninger.
- Sápmi næringshage er et innovasjonsvirkemiddel som er godt egnet for etablering i andre samiske områder (se mer nedenfor om næringshager og innovasjonsinfrastruktur)
- Det er behov for et SADDA, senter for samisk design, duodji og arkitektur, etter modell av DOGA³³ og NODA³⁴. Det bør vurderes om Duodjeinstituhtta³⁵ bør inngå som en del av SADDA. Også ansvaret for samiske spørsmål knyttet til tjenstedesign og innovasjon i offentlig sektor bør inngå i SADDA.
- Det er behov for forsterket forskning rundt samiske næringer, næringstilpasninger og arbeidsplassutvikling i samiske områder. Her har UIT Norges arktiske universitet, Nord universitet og NTNU forsømt seg. Sametinget bør inngå egne samarbeidsavtaler om næringsutvikling og utvikling av arbeidsplasser med disse institusjonene, samt med Samisk høyskole.
- Samisk høyskole må gis mulighet til å utvikle studietilbud og forskning knyttet til næringsutvikling, entreprenørskap og innovasjon, ut over dagens tilbud særlig knyttet til reindrif og duodji. Det bør vurderes å etablere et særskilt samisk næringsinstitutt ved høyskolen.
- Samisk høyskole må få en mest mulig sentral rolle i utviklingen av næringer og arbeidsmetoder som er basert på en sirkulær, bærekraftig økonomi og bedre utnyttelse av fornybare ressurser.
- Utvalget foreslår et eget samisk næringsutviklingsprogram knyttet til programmet for samisk forskning i Norges forskningsråd, med en ramme på minst 10 stillinger (stipendiater og postdoc).
- Sametinget må legge til rette for etablering av samiske klynger og bransje-/bedriftsnettverk, også i et allsamisk perspektiv. I nordlige områder av Canada er urfolksbusiness den raskest voksende, og mye av utviklingsarbeidet der handler om ledelse, kapitalforvaltning og businesskultur i en urfolkskontekst.
- Utvalget støtter tankene rundt etablering av et samisk såkornfond.

---

³³ [Design og arkitektur Norge | DOGA](#)

³⁴ [Forside - NODA \(no-da.no\)](#)

³⁵ [Duodjeinstituhtta](#)

- NSR og Sametinget må legge til rette for samisk deltakelse i World Indigenous Business Forum, og Sápmi bør være vertskap for arrangementet med jevne mellomrom
- Sametinget må legge til rette for samisk leverandørutvikling og at samiske bedrifter kan klatre i verdikjedene³⁶, også utover leverandørutviklingsprogrammet 2019-2021.
- Med utgangspunkt i «modellen» for Snehvit og Hammerfest, bør det designes et samisk «månelandingsprosjekt», kanskje innenfor kulturfeltet.
- Eiendomsforholdene, særlig i Finnmark, men også i en del andre samiske områder, samt reglene for reindrift, er til hinder for ulike forhold for samiske gründere, bedriftseiere og reindriftsutøvere knyttet til å stille sikkerhet og pant. Støtteordninger og egenkapitalkrav må ta hensyn til dette.
- Sametinget må delta i Norges oppfølging av anbefalingene til Det internasjonale høynivåpanelet for en bærekraftig havøkonomi (Havpanelet). Gjennom prosjektet Blått kompass er anbefalingene gjort relevante med nasjonale forslag for Norge³⁷, som også omfatter urfolks relasjoner til havet og tiltak for sjøsamiske forhold.

Næringshager og innovasjonsstøttesystem

Samisk kultur, språk og næring må sees i sammenheng for å kunne opprettholde og utvikle livskraftige samiske samfunn. «Sametinget vil prioritere økt innsats på næringsrettet arbeid i nettverk mellom bedrifter og andre ressursmiljøer. Samarbeid er en viktig nøkkel for næringsutvikling,» heter det blant annet om Sametingets næringspolitikk i årets stortingsmelding om samisk språk, kultur og næringsliv³⁸.

Arbeid med samisk nærings- og kunnskapsutvikling må bedre institusjonaliseres i form av tilgang til rådgivningstjenester der talenter, idéer og prosjekter møter profesjonell bistand til å orientere seg i virkemiddelapparatet, utvikle forretningsidéer, arbeide med markedet og finne kapital. Det tilbyr næringshager. Generelt sett gjør næringshagene et godt arbeid, men samtidig må vi spørre om de dekker de behov samiske gründere og bedrifter har for støtte til utvikling med basis i samisk språk, kultur og samfunnsliv. Sápmi næringshage oppfyller dette i sitt virkeområde som først og fremst er indre Finnmark (kommunene Nesseby, Tana, Porsanger, Karasjok og Kautokeino).

En nylig oversikt over næringshagene i samiske områder³⁹, viser at næringslivet mellom Bodø og Narvik i Nordland fylke ikke har tilgang til slike tjenester. Det bremser utvikling av lokalt samisk næringsliv og kunnskapsutvikling i tilknyttede fagområder i det lulesamiske området.

³⁶ «Klatre i verdikjedene» som ambisjon er brukt i Nordland fylkeskommunes innovasjonsstrategi 2014-2020, som Regjeringen i 2017 stilte seg bak i sin Nordområdestrategi – mellom geopolitikk og samfunnsutvikling, Innsatsområde Næringsutvikling – høyere opp i verdikjedene (bl.a. s.31) og som Sametinget og Nordland, Troms og Finnmark fylkeskommuner har utviklet som «N2 -samarbeid omkring utvikling av verdikjeder» i form av et leverandørutviklingsprogram (2019-2021). Jf. omtale i Meld. St. 37 (2020-2021) s. 42.

³⁷ Havpanelets anbefalinger ble fulgt opp av Senter for hav og Arktis i prosjektet Blått kompass: <https://www.havarktis.no/prosjekter/blatt-kompass>

³⁸ Meld. St. 37 (2020-2021) Samisk språk, kultur og samfunnsliv. Næringsgrunnlag for levende samiske lokalsamfunn. Kapittel 3 Sametingets næringspolitikk s. 15.

³⁹ Meld. St. 37 (2020-2021) Samisk språk, kultur og samfunnsliv. Næringsgrunnlag for levende samiske lokalsamfunn. Punkt 5.1.2 Næringshagenes funksjon s. 42-43.

På oppdrag fra Nordland fylkeskommune er det utredet tiltak for å styrke samisk språk, kultur, nærings- og samfunnsliv på Ájluokta – Drag i Tysfjord i Hábmara suohkan – Hamarøy kommune⁴⁰. I tillegg til forslag til tiltak på en rekke samfunnsområder som vil gi økt offentlig og privat sysselsetting, foreslås det blant annet å etablere «Divte máhtudahka – Kunnskapssted og næringshage». Det gir potensiale til å se samisk kultur, språk og næring i sammenheng i et utviklingsperspektiv. Utvalget støtter dette forslaget.

I tillegg vil samiske perspektiver innen industri og utnyttelse av lokale landbaserte og marine naturressurser, bli viktige arbeidsområder, der forskning på samhandling, deltakelse og utvikling vil utgjøre en vesentlig del av næringshagens og kunnskapsstedets virksomhet. Dette vil bli et viktig tilskudd i arbeidet for nye kunnskapsleverandører i et samisk innovasjonssystem⁴¹, samt en viktig samarbeidspartner for Sápmi næringshage.

Denne tenkningen rundt næringshager, må også utvides til en systematisk gjennomgang av øvrig innovasjonsinfrastruktur med et samisk blikk, inklusive innovasjon Norge og SIVA. Utvalget har ikke hatt kapasitet til dette. Utvalget mener likevel det vil være viktig at fylkeskommunene involverer Sametinget i utformingen av oppdragsbrevene til Innovasjon Norge, og tilsvarende for SIVA.

Sápmi er mangfoldig

Sápmi er mangfoldig og handler både om det tradisjonelle samiske bosettingsområdet og det samiske folk. Det omfatter samenes historie og tilstedeværelse i egne områder over lang tid, og sameksistens med ytre krefter i form av vårt forhold til majoritetsbefolkningen. Sápmi handler om samenes levde liv under skiftende omstendigheter over et utall av generasjoner i form av bosetting, samisk språk, kultur, næringsvirksomhet og samfunnsliv, samt samiske lokalsamfunn. Sistnevnte har vært - og er i dag i varierende grad synlige som samiske i kommuner og regioner i de stater samer bor og er statsborgere av.

Sápmis mangfoldighet, framtidig levedyktighet og samfunnskraft kan ses på, vurderes og analyseres både sett innefra i et samisk perspektiv, men også sett utenfra i forhold til majoritetsbefolkninger og ulike myndigheter lokalt, regionalt og nasjonalt. Tilsvarende må også gjøres når det blir tale om utvikling av en samisk politikk for nye arbeidsplasser, verdiskaping og næringsutvikling i samiske områder. Dette på grunn av at forutsetninger for en samisk regional utvikling også er sterkt knyttet til myndigheters regionalpolitiske utviklingsarbeid på ulike nivåer. Andre hensyn som også teller er fraflyttingen fra samiske områder til ulike typer befolkningsentre og byer.

---

⁴⁰ Ájlove. Utviklingsprogram Drag 2021-2025 med mulighetsstudie 2026-2030. Samene i det moderne Norge – kommunereformen og nye Hábmara-Hamarøy. Utredning av 29.mars 2021.

⁴¹ Samisk kunnskapsgrunnlag. Et samarbeidsprosjekt mellom Sametinget, Forskningsrådet og Innovasjon Norge.

➤ <https://www.forskningsradet.no/Statistikk-og-evalueringer/statistikk-og-evalueringer/forskning-og-innovasjon-i-norge/fylkesvise-kunnskapsgrunnlag/samisk/>

Samene er en del av den globale urfolksbevegelsen som har vokst fram siden 1970-tallet⁴², og deltar der i ulike kapasiteter og fora. Samene har med det dels vunnet erfaringer med regionalpolitisk utviklingsarbeid sett i et urfolksperspektiv (se likevel kritikken ovenfor).

I det nedenstående har utvalget latt seg inspirere av to internasjonale bidrag. Det ene⁴³ legger vekt på dyp regionalisme, urfolks verdenssyn og fornyede myndighetsrelasjoner som grunnlag for urfolks regionale utvikling. Det andre omfatter «Kobling av urfolksamfunn med regional utvikling – OECDs metodikk». Det er Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling, OECD som i 2019 publiserte nevnte studierapport.

For å få fart på – og bedre makte å inkludere og motivere urfolk til å ta del i regional utvikling, må det tradisjonelle synet på urfolk som passive mottakere av utviklingstiltak, erstattes med urfolk som aktive likeverdige utviklingsaktører. Overføres metodikken fra det første internasjonale bidraget over på samiske forhold, følger det at samisk regional utvikling bygger på:

1. Omfattende og langvarig områdetilhørighet med egne definerte samiske områder som krysser både kommunale-, fylkes- og riksgrenser. Mange av disse ble i utgangspunktet etablert og bebodd i form av samiske lokalsamfunn lenge før riksgrensene ble trukket i Sápmi. Det gjør at en samisk tilnærming til regional utvikling begynner med anerkjennelse av de samiske beboernes omfattende og langvarige områdetilhørighet, utvikling av tradisjonell kunnskap og kulturarv, og hva tilstedeværelse over lang tid har å si for hvordan ulike samiske grupper oppfatter og søker å oppnå med regional utvikling.
2. Samenes verdenssyn har sterk tilknytning til samisk tradisjonell kunnskap, slik den løpende har vært og fortsatt blir brukt som en del av hverdagslivet både i form av kunnskaper og arv, og som på denne måte er uløselig flettet sammen med folks identitet, kosmologi, verdier og levemåter. Utvalget viser til de begrepsavklaringer som Sametingets arbeidsgruppe for árbediehtu⁴⁴ har fremmet i 2021, og slutter seg til disse.
3. Tradisjoner og tradisjonell kunnskap utelukker ikke forandringer, er heller ikke nødvendigvis lik det forgangne, da de består også av iboende elementer som i seg selv løpende fungerer endrende. Tradisjonell kunnskap og samenes verdenssyn er ikke universelle for alle samer, men er lokalisert gjennom stedsbindinger i de respektive folks områder. I tillegg til fysiske steder er samiske regioner derfor også historier, identitet og relasjoner. Slik dannes grunnlaget for de ulike samiske grupper variasjoner i forståelse av sine egne regioner og dermed også potensialet for ulike utviklingsbaner for regional utvikling. Disse variasjonene tilsløres på det nasjonale nivå, og strekker seg utover det lokale nivå. De er mest framtrædende på mesonivå (se omtale nedenfor).

---

⁴² Lars Anders Baer 2014. «Ovttastuvvon Našuvnnat lea din ruoktu. Ni har ett hem i Förenta Nationerna” i Nystø S-R, M. Guhttor og S. Pedersen (red.) Sámediggi 25 jagi Sametinget 25 år 1989-2014. Sámediggi Sametinget. Bjørkmanns, Alta.

⁴³ tebrakunna country and Emma Lee, and Robyn Eversole: «Rethinking the regions: Indigenous peoples and regional development”, Regional Studies Vol 53, No.11, pp.1509-1519. Regional Studies Association 2019:

➤ <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00343404.2019.1587159>

⁴⁴ Sametingets arbeidsgruppe for árbediehtu. Rapport «Maadtoej aerpje båetijen aajkan/Máttoj árbe boahteáiggaj/ Máttuid árbi boahtteáigáj” April 2021, Punkt 1.4 begrepsavklaringer.

➤ <https://sametinget.no/f/p1/i50da2bc0-d0d1-4dc9-b3b9-3e3efaf0cebd/mattuid-arbi-boahtteaigai.pdf>

4. Fornyede rammer for samenes virksomhet i forhold til myndigheter er viktige for troverdighet og effektivitet i regional utvikling. Samene i Norge har siden opprettelsen av Sametinget i 1989 vært i en stadig utvikling av forholdet til statlige myndigheter, men også i forhold til fylkeskommuner og kommuner. Her nevnes bare et par nylige tilskudd:
- a. Endringer i konsultasjonsprosedyrene mellom stat og samer (2005) ble lovfestet 3.juni 2021, og med det utvidet til å omfatte kommuner og fylkeskommuner. Det gir lokale samiske aktører rett til å be om konsultasjoner med sine nærmeste myndigheter i saker som særskilt berører dem. Dette er særlig viktig i områder der samer er i mindretall. På den andre siden vil dette framskrittet kunne utfordre samiske lokalsamfunn. Det må drøftes internt blant annet hvilken tradisjonell kunnskap er det som skal pakkes opp, i hvilket omfang og av hvem skal det formidles. Et spørsmål vil også være om kunnskapen er dokumentert og tilgjengelig, og hvilke ressurser kreves for å få det gjort, og hvem som skal ta kostnadene ved det?
  - b. Endringer i budsjettordningen mellom Regjeringen og Sametinget og Regjeringens prosedyrer for produksjon av årlige meldinger om samisk språk, kultur og samfunnsliv overfor Stortinget. Siste er Meld. St. 37 (2020-2021) Samisk språk, kultur og samfunnsliv. Næringsgrunnlag for levende samiske lokalsamfunn. Meldingssystemet er blitt fornyet ved at Sametingets vurderinger av Regjeringens omtale kommer fram i selve meldingsteksten. Det gir muligheter til å lese hva disse to er enige og uenige om.

Sumvirkningen av disse ordningene, gir etter utvalgets mening nye muligheter, men avhenger av i hvilken grad samiske lokalsamfunn settes i stand til å nyttiggjøre seg disse, noe som ikke automatisk skjer av seg selv. Her vil tiltak fra NSR og Sametinget hver for seg og samlet være viktig.

Kobling av urfolkssamfunn med regional utvikling - OECDs metodikk

Det bor ca. 38 millioner urfolk i 13 av OECDs medlemsland. OECDs arbeid med rapporten som kobler urfolkssamfunn med regional utvikling⁴⁵ begynte i 2017, og er også et ledd i å iverksette FNs bærekraftsmål overfor urfolk. OECD publiserte i 2019 studierapporten «Linking Indigenous Communities with Regional Development.» (OECD⁴⁶, 2019).

Studien ble utført i fem av OECDs medlemsland (Australia, Canada, Mexico, New Zealand og USA). Den viser blant annet at urfolks sterke tilknytning til sine territorier og tradisjonelle kunnskap ofte er en uutnyttet ressurs når det gjelder å skape regionale økonomiske muligheter, hovedsakelig fordi urfolk ikke er en del av arbeidet med å fremme regional og

---

⁴⁵ Linking Indigenous Communities with Regional Development, 2019 – Policy Highlights (Kobling av urfolkssamfunn med regional utvikling, 2019 – Hovedpunkter i policyen):

➤ <http://www.oecd.org/regional/Indigenous-Communities-Policy-Highlights.pdf>

⁴⁶ OECD (2019): Linking Indigenous Communities with Regional Development, OECD Rural Policy Reviews, OECD Publishing, Paris. (En nærmere beskrivelse av metodologien framgår av “Note on methodology» s.39-49).

➤ <https://doi.org/10.1787/3203c082-en>

landlig utvikling. Rapporten gir anbefalinger på fire områder for kobling av urfolkssamfunn med regional utvikling:

1. Urfolks økonomiske utvikling og velferd: Statistikk⁴⁷ og datastyring. (Urfolk har større sannsynlighet for å bo i landlige områder og med dårligere sosioøkonomiske forhold).
2. Fremme entreprenørskap og utvikling av småbedrifter blant urfolk i partnerskap med urfolkssamfunn. (Entreprenørskap blant urfolk kan muliggjøre inntekter fra egne kilder og støtte bedrifter som respekterer og inkorporerer tradisjonell kunnskap og verdier).
3. Urfolks landområder: Anerkjennelse, ledelse og utvikling. (Landrettigheter og besittelsesrådighet danner grunnlag for økonomisk utvikling, og det finnes ulike modeller for urfolks arealforvaltning på tvers av landegrensener).
4. Styrke flernivåstyring og partnerskap med urfolk for en stedsbasert tilnærming. (En historie med mangel på politiske rammer for stedsbaserte forskjeller for urfolks utvikling har skapt styringsutfordringer, slik som mangel på sammenheng og muligheter for urfolk til å delta i utforming av politikk og gjennomføring av tiltak).

Omstillingsprogram for samisk lokalsamfunnsutvikling

Fylkeskommunene har en sentral rolle i omstillingsarbeidet i forhold til kommunene, og avklaring av status som omstillingsområde⁴⁸. Eksisterende ordninger er ikke designet for samiske formål, selv om også samiske kommuner, og kommuner med stort samisk innslag, kan søke og har fått innvilget status som omstillingskommuner/-områder.

Utvalget ser behov for at det utvikles et eget system for samiske omstillingsregioner, med utgangspunkt i samiske lokalsamfunn, der en sentral del er systematisk revitaliseringsarbeid knyttet til språk og kultur, i tillegg til næringsutvikling.

Et slikt system kan også designes med et styrkebasert utgangspunkt, der et sentralt kriterium, i tillegg å utvikle eget område, er hva området kan tilføre andre samiske områder, altså en type senter/omlandstenking.

For enkelte samiske områder, som Karasjok og Kautokeino, kan det også være nødvendig å utvide tenkningen til å omfatte og utvikle en *sameregion*, der det også inngår forsøksordninger som gis unntak for gjeldende lov- og regelverk, om nødvendig gjennom en egen særlov.

---

⁴⁷ Utvalget viser også til at Norges institusjon for menneskerettigheter 26.august 2020 publiserte: En menneskerettighetsbasert tilnærming til samisk statistikk i Norge. «Samiske tall» er også omtalt i Regjeringens melding til Stortinget, Meld. St. 31 (2018-2019) Samisk språk, kultur og samfunnsliv, kapittel 2 s.8-10.

➤ <https://www.nhri.no/2020/en-menneskerettighetsbasert-tilnaerming-til-samisk-statistikk-i-norge/>

➤ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-31-20182019/id2660993/>

⁴⁸ [Omstilling - Troms og Finnmark fylkeskommune \(tffk.no\)](https://www.tffk.no/)

For sørsamisk område, vil en av de største utfordringene, være å finne sysselsetning for ungdom i tilknytning til eller utenfor reindriften, i jobber som gir muligheten for å bevare sin tilhørighet til de sørsamiske samfunn. Språk- og kultursentra, samt velferdstjenester med basis i sørsamisk språk og kultur er viktige stikkord her.

Utvalget ser her behovet for å tenke i såkalte «missions», eller sammensatte pakker, der man søker å løse kompliserte og sammensatte problem på tvers av sektorgrenser og forvaltningsnivå, og der også personrettede tiltak knyttet til samisk språk inngår - også for tilflyttere⁴⁹ (se også nærmere om oppvekstvilkår nedenfor).

Mesonivå – mellom det lokale og nasjonale

Sametinget er et nasjonalt statlig organ og NSR er en landsomfattende organisasjon i Norge. Mye av Sametingets politikk er utformet i et nasjonalt perspektiv. Foran har utvalget uttalt at det er for lite tenkning rundt behovet for geografisk variasjon i Sametingets støtteordninger og regionalpolitikk. Det samiske liv utøves først og fremst på det lokale nivå, men også i større geografiske samiske regioner med sine historier, identitet og relasjoner, slik det er omtalt ovenfor (Sápmi er mangfoldig, punkt 3). De samiske regionene det tales om her, ligger mellom det lokale og nasjonale nivå, - på mesonivå. Betegnelsen mesonivå brukes både geografisk, men også analytisk for prosesser mellom mennesker utover det lokale nivå, men ikke på det nasjonale. I tillegg brukes mesonivå som mellomleddet mellom mikro- og makronivå.

I Senter for hav og Arktis sin oppfølging av Havpanelets anbefalinger i prosjektet Blått kompass, er det foreslått om kystsoneforvaltningen «at flere beslutninger legges til mesonivået, det vil si at beslutningsmyndighet overføres fra statlig til regionalt nivå, som også illustrert i figur 2.» (Blått kompass⁵⁰).

Utvalget mener at det bør utformes en samisk regional utviklingspolitikk på mesonivå i Norge. Det vil bli en stor oppgave for Sametinget, men skal tinget make å forme framtidige tiltak som er bedre tilpasset samiske regionale og lokale forutsetninger, må det gjøres.

Sametingets valgkretser representerer mesonivå ut fra noe andre forutsetninger enn tradisjonelle samiske regioner, men overlapper dels hverandre. Det springer ut fra grundige vurderinger gjort av Samerettsutvalget⁵¹ med påfølgende samelovgivning⁵², der NSR aktivt deltok. Senere har Sametinget selv endret valgkretsene.

Utforming av samepolitikk på mesonivå er på denne bakgrunn ikke noe nytt for NSR. Det gjøres til hvert sametingsvalg i form av valgprogram for de enkelte valgkretser, i tillegg til NSRs nasjonale program.

---

⁴⁹ Her kan det være noe å hente ved å se på *tiltakene* som nyttes i den norske integreringspolitikken, uten sammenlikning for øvrig.

⁵⁰ Senter for hav og Arktis, Blått kompass Kapittel 11 Livet ved havet, Figur 2 Analytisk rammeverk for å identifisere de menneskelige og samfunnsmessige relasjonene til havet:

➤ <https://www.havarktis.no/rapporter/rapporter/blatt-kompass/livet-ved-havet>

⁵¹ NOU 1984:18 Om samenes rettsstilling, kapittel 11.11 Valgkretser og mandatfordeling s. 516-534. Universitetsforlaget.

⁵² Ot.prp. nr.33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven).

Opplæring, utdanning, forskning og oppvekstvilkår

Mennesker har evne til å lære og utvikle seg gjennom hele livet. Vi systematiserer, deler og samler kunnskap fra generasjon til generasjon. Det starter med at de voksne lærer barna basis ferdigheter og kunnskap som alle trenger for å overleve og virke i sin hverdag. Etter dette kommer utdanning som gir de spesielle ferdighetene og kompetansen som trenges for å få en plass i arbeidslivet. På toppen av utdanning driver noen av oss med forskning ved å bygge videre på kunnskap som gjennom tidligere og nålevende generasjoner er samlet opp. Den familie- og lokalsamfunnsbaserte språk- og kulturoveføring er fortsatt særdeles viktig, selv om formelle utdanningssystem har overtatt en del av dette.

Derfor kan det som skjer, på alle nivåer fra førskole til forskning, være med å påvirke et arbeids- og næringsliv som skal sikre det materielle grunnlaget for samisk kultur, i dag og i framtida. Utvalget vil her også peke på viktigheten av at samiske barn gis muligheten til å vokse opp og bli samisktalende. I tillegg til at samiske barnehage- og skoletilbud gir arbeidsplasser som krever samisk språkkompetanse, vil de være et viktig tilbud for småbarnsforeldre som vil bo på et sted der barna kan bli samisktalende.

En av distriktsdemografiutvalgets⁵³ viktigste konklusjoner er at tilgang på arbeidsplasser ikke er tilstrekkelig til at mennesker, særlig ungdom blir boende eller bosetter seg på et sted. Demografi («eldretsunami») og flyttetall forteller sitt tydelige språk, og som Viktor Normann var inne på i sin presentasjon av utvalgets rapport på FeFO-konferansen Nanne/styrk 2021⁵⁴; Oslo er ikke et dårlig sted å bo – og hvis noen synes det, så kan de jo flytte til Bergen. Få steder kan bli som Oslo eller Bergen, og de som forsøker ender som regel opp som dårlige kopier. Både folk og steder må gis mulighet for å være seg selv og å bygge på egne styrker.

Dagens samiske ungdom har i langt sterkere grad enn sine foreldre, hele verden som mulige stedsvalg for sitt liv og virke. Grunnlaget for om de skal bli eller komme tilbake eller flytte til et samisk område, legges i barne- og ungdomsårene. Et negativt minne er vanskelig eller umulig å viske ut, enten det gjelder opplevelser knyttet til manglende tilbud, vold eller annet negativt.

Derfor er det stedsutvikling, lokalsamfunnsutvikling og trygge bo- og oppvekstvilkår, der egne fortrinn utnyttes og utvikles, som er nøkkelen til å bevare og utvikle fremtidens samiske samfunn. Det er også nøkkelen til å få folk fra byene, særlig unge kvinner, til å flytte til mindre steder. Som distriktsdemografiutvalget påpeker, så er fraflyttingen i ferd med å stoppe opp i utkantene (såkalte kategori 5 og 6 områder) og folketallet vil derfor være omtrent på samme nivå om 40 år, bare at befolkningen er *mye* eldre. Derfor er tiltak, som de NSR forslår i sin tilflytningsplan, utrolig viktig fremover. Utvalget bemerker også at selv om ungdommens egne stemmer er kommet godt frem, for eksempel i Ungdommens nordområdemelding⁵⁵, så mangler egne systematiske kartlegginger av samiske ungdommers bostedsønsker. Dette må på plass.

---

⁵³ [NOU 2020: 15 - regjeringen.no](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2020-15)

⁵⁴ [Nanne / Styrk 2021 NORSK - Dag 2 - YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=...)

⁵⁵ [anbefalingerfraungdomspanelet.pdf \(regjeringen.no\)](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/anbefalingerfraungdomspanelet)

Utvalgets betraktninger:

- Sametinget skal oppmuntre og bidra til etablering av barnehager og barnehageavdelinger i samiske områder der barna lærer samisk, får gode relasjoner til folk og natur, og får kjennskap til arbeidsliv og muligheter på sin hjemplass.
- I løpet av grunnskolen og videregående skole skal elevene gjøres godt kjent med arbeidslivets behov for samisk kompetanse og yrkesmuligheter innenfor samiske næringer og i samiske lokalsamfunn. I tillegg til skolene må næringslivet selv bidra til dette. Samisk ungdom må læres opp til å kunne bo, bli og flytte til samiske kommuner og bygder.
- Hverken grunnskole eller videregående passer for alle barn og unge. Alternative opplæringstilbud som praksisplasser i yrkeslivet, lærlingeplasser og trainee-ordninger må utvikles, også med et samisk utgangspunkt.
- De som skolen ikke passer for, risikerer som voksen å bli stående utenfor arbeidslivet. Det kan være mye å tjene både for den enkelte og for samfunnet ved å redusere tallet på de som faller utenfor. Andre klarer seg godt gjennom grunnskole og videregående, men får aldri pusterom til å finne seg selv.
- Ungdom i små samfunn må reise bort for videre opplæring straks de er ferdig med grunnskolen. Det fører til at mange familier ikke vil bosette seg der, eller de flytter bort før barna skal begynne på videregående skole. I familier som blir boende må ungdommene reise vekk og klare seg på egen hånd kanskje før de er moden for det. De oppdras også til at de må bort om de ikke skal bli «tapere», noe som kan sitte igjen hele livet. Veldig få kommer tilbake. Sametinget må jobbe for at alternative opplæringstilbud bygges opp i små kommuner og utenfor sentrale strøk i store kommuner, samt at det i større grad er muligheter for desentralisert opplæring og utdanning.
- Sametinget må sammen med øvrige myndigheter utvikle løsninger som gjør at ungdom fra større steder kan og vil komme til små samfunn for opplæring, utdanning og personlig utvikling.
- Som et tiltak for å gjøre små bygder til livsløpsamfunn og gi ungdom fra bygd og by mulighet for pusterom i utdanningsløpet, bør fylkeskommunene i samarbeid med Sametinget, kommunene og lokale studiesentra utvikle opplæringstilbud mellom grunnskole og videregående. Folkehøgskoler kan være et alternativ.
- Gjennom studie- og opplæringsentra må voksne gis mulighet til å ta grunn- eller videreutdanning på hjemstedet. Like viktig er det at ressursmiljøer og personer med kompetanse kan drive opplæring fra sitt lokalsamfunn. I tillegg kan slike sentra brukes av studenter og forskere som skal gjennomføre forsknings- og feltarbeid utenfor byene. Disse sentrene kan også koples med samiske hub'er for offentlige arbeidsplasser (som lokaliseres til samiske kultursentra der disse finnes).
- Alternativene må være tilbud både til stedets egne ungdommer og til andre. Dette er viktig for å dyrke fram en kultur for at også ungdom som blir eller drar *til* bygdene, er vinnere.
- Samiske språksentra, samiske barnehager og andre institusjoner med samisk språk og innhold må få stimuleringsmidler som gjør at de kan tilby plass til unge som trenger opplæringsplasser som lærling, praktikant, trainee eller annet.
- Samiske språksentra er viktig for voksenopplæring og utvikling av språkarenaer for barn og unge som lærer samisk hjemme, i barnehage og skole. De kan også være

viktig for opplæring og rekruttering til stillinger som krever samisk språk- og kulturkompetanse.

- Sametinget bør medvirke til etablering av studie- og opplæringsentra som kan knytte kontakt med Samisk høyskole på lik linje med andre høgskoler, universitet og forskningsmiljøer.
- Sametinget bør ta initiativ til utvekslingsprogram for urfolksungdom som tar utdanning innenfor praktisk-estetiske fag som duodji eller musikk, teknisk/naturvitenskapelige fag og merkantile fag. Dette kan få betydning for utvikling av arbeidsplasser både i Sapmi og samarbeidende urfolkssamfunn.
- Det samiske høyskolemiljøet er lite, men kan ha avgjørende betydning for utviklingen av det samiske samfunnet. Distriktsdemografiutvalget viser til at midler til forskning kan kanaliseres gjennom andre enn Forskningsrådet, slik at mindre institusjoner kan vinne fram med sine prosjekter.

Offentlige arbeidsplasser i samiske områder

Staten, fylkeskommunene og kommunene har til sammen nesten 850.000 offentlige arbeidsplasser. Oslo, Trondheim, Tromsø og andre sentrale byer har hver for seg flere tusen ansatte. Derfra utføres statlige, fylkeskommunale og kommunale tjenester. I tillegg kommer private institusjoner som utfører tjenester betalt over offentlige budsjetter. Nesten alle som arbeider for det offentlige i utkantstrøk har *kommunen* som arbeidsgiver.

I perioden 2013 til 2019 ble det over 20.000 flere statlige arbeidsplasser i Norge. Likevel har flertallet av norske kommuner færre statlige ansatte nå enn de hadde i 2013. En samla oversikt viser at 261 kommuner har tapt over 9.000 statlige arbeidsplasser mens de ti største kommunene målt i folketall til sammen fikk 12.000 flere statlig sysselsatte i samme periode. Det meste av denne økningen var innenfor helse og utdanning.

De offentlige finansierte arbeidsplassene har avgjørende betydning også for handel, service, fritidstilbud og frivillig arbeid. Det kan ha mye å si for kreativitet og innovasjon i et lokalsamfunn. Til syvende og sist har dette stor innvirkning på hvor i landet folk vil bygge og bo.

Siden offentlig betalte arbeidsplasser betyr så mye, går det ikke an å jobbe for bosetting i samiske områder uten å ha en gjennomgang av hvor kommunene, fylkeskommunene og staten plasserer kontorene og tjenestene de betaler for. Utvalget anbefaler at Sametinget setter ned et utvalg som ser på dette. I denne gjennomgangen må følgende inngå:

Statlig virksomhet

- *Sametinget*
Revitalisering av samisk språk og kultur forutsetter at arbeidet med å utvikle samiske institusjoner der hvor samer bor, fortsetter.
- *Statlig administrasjon og forvaltning*
Når staten skal flytte eller etablere nye avdelinger, tilsyn og andre sentrale statsfunksjoner utenfor Oslo, bør også små kommuner komme i betraktning. Også statsforvalteren bør kunne legge underkontor utenfor byene.
- *Helse- og sosialtjenester*

I små kommuner kan det være utmerkede forhold for fysisk og psykisk rehabilitering og spesialisttjenester. Her kan helseforetakene styrke avdelinger eller institusjoner som de allerede driver, og hit kan de legge ny virksomhet.

- *Utdanning og forskning.*
- *Justis og rettsikkerhet.*
- *Forsvar*
Samiske områder bør også få fordelene med lokalisering av forsvarsansatte, ut over skyte- og øvingsfelt.
- *Kultur*
Institusjoner som ivaretar drama, musikk, bildende kunst og spill/underholdning. Dette er institusjoner som teatre, orkestre, Operaen, viktige museer, gallerier, Norsk Tipping og NRK.
- *Klima og miljø, verneområder m.v.*
Verne kulturminner og verneområder må sikres lokal og faglig forsvarlig forvaltning. De som ansettes i slik forvaltning bør ha arbeidssted i den kommunen der verneområdet eller kulturminnet er.
- *Samferdsel*
- *Diverse statsforetak*

Offentlige finansierte tjenester utført av private

- *Barnehager*
- *Grunnskoler*
- *Videregående skoler*
- *Fagskoler*
- *Høyskoler*
- *Pleie- og omsorg*
- *Private klinikker*
- *Private sykehus*
- *Verne arbeidsplasser for syke og funksjonshemmede*

Fylkeskommunal virksomhet

- *Videregående opplæring*
- *Fylkesveier/kollektiv/samferdsel*
- *Tannhelse*
- *Kultur*
- *Regional planlegging og utvikling*

Kommunal virksomhet

Kommunal virksomhet er ofte sentralisert til kommunesentra, men også for slike arbeidsplasser må det vurderes lokalisering i distriktene.

